

Gedichten als nestvlieders

Posted on 21/04/2016 by Klaas van der Hoek

Over: Sytse Jansma, *as nomaden yn tinten teplak / als nomaden in tenten terecht*, Afûk, Ljouwert 2015.

De tweede, tweetalige dichtbundel van Sytse Jansma is niet onopgemerkt gebleven. En wat meer is, bijna alle recensenten waren zeer positief. Eppie Dam noemde Jansma 'een natuurtalent' (Leeuwarder Courant, 25-9-2015) en zette '*as nomaden yn tinten terecht*' op zijn jaarlijkse top 3 (LC, 18-12-2015), met een motivatie die ik graag van hem overneem en bijval: 'Jansma geneert zicht nergens voor, en waarom zou hij ook met zijn uitgesproken idee over dichten. Neologismen, woordophopingen, gecluterde klanken, ouderwetse alliteraties – alles wordt ingezet met succes. Jongehondenpoëzie die blaft tegen de mode' Woef!

Ook Arjan Hut (De Moanne, 7-12-2015), Geart Tigchelaar (Ensafh, 2015-6, s. 37-40) en Abe de Vries (Friesch Dagblad, 17-10,2015) waren goed over de bundel te spreken, al toeterde bij de laatste soms de oren van 'de overdadige muzikale effecten' en duizelde het bij anderen wel eens in het hoofd door 'de beeldendrukte'. Plattelandsjongens, niets gewend. Misschien geeft dan een stadse vrouw als Friduwih Riemersma (Fers2, 1-11-2015) juist vanwege dat variétéspektakel extra hoog op over de bundel. Maar nee, als enige recensent vindt ze de bundel drie keer niets. Hoe komt dat?

Associatie, referentie

De heren recensenten wezen er al op: de bundel zit boordevol klankenspel en taalspel. Jansma dicht associatief. Zijn gedichten lijken soms het resultaat van *écriture automatique*; het ene taalelement, fonetisch of semantisch, haalt autonoom van ver het andere uit. Het is een proces uit de taal zelf vandaan, dat kan leiden tot cadenza's als 'roppige grophekkelingen' (hongerige slaapschappen) plus 'suzenanekealtsjes' (wittevoetslammeren) plus 'poppeslokdrokte' (kraamtraktaties) en shoobadidoo'tjes als 'sis bye bye kipling / tsjin dyn kibbelingbillen' (zeg bye bye kipling / tegen je kibbelingbillen)

In een interview met Sietse de Vries (LC, 18-9-2015) zegt Jansma over dat proces: 'Als dichter heb ik geen doel. Door de woorden die ik schrijf, zie ik openingen naar andere woorden en kom ik op hele andere plekken uit die ik van tevoren nooit zou kunnen bedenken.' Maar dat hij zonder (vooropgezet) doel dicht, wil niet zeggen dat zijn gedichten doelloos zijn: 'Mijn poëzie beschrijft de werkelijkheid buiten de taal niet, maar gaat over de taal zelf. De taal staat niet in dienst van de werkelijkheid. Al lezende moet je de taal zelf volgen en ervaren dat de woorden in het gedicht onontkoombaar zijn'. En tot slot blijkt ook deze dichter nog een mission statement te hebben, prachtig verwoord in het gedicht 'verbeterde ordeningen'.

de 'strânljip' heeft de kop van een 'kievit'
de 'strânljip' speurt op het strand

de scholekster heeft de staart van een ekster
de scholekster eet meestal schol

the 'oyster catcher' heeft een paksnavel
the 'oyster catcher' pakt oesters

de dichter wil verzen als nestvlieders
de dichter wil oesters en eieren breken

dat de 'strânlijp' oesters pakt
dat de 'oyster catcher' schol eet

Het gaat in 'verbeterde ordeningen' niet alleen meer om de associatieve kracht van taal maar ook om de refererende eigenschappen ervan. Niettegenstaande zijn vrijzwevende manier van dichten weeft Jansma semantische stramienen, waarmee hij benoemt en verwijst. Taal heeft zelden alleen een zelfnoemfunctie. Taal is bij definitie betekenisdragend en refereert, zelfs als het niet wordt bedoeld de werkelijkheid te benoemen, of om juist niet te benoemen.

Al associërend creëert Jansma een talige werkelijkheid die parallel bestaat naast die van onze omgevend, waarvan hij het bestaan met deconstructivistische knikjes en handkusjes, soms opzichtig, soms verborgen, erkent. Jansma is niet kieskeurig ingesteld; hij refereert net zo goed naar wiegeliëderen als 'suze nane poppe' (slaap kindje slaap) als aan de film Bye Bye Kipling van Nam June Paik, een videokunstenaar, net als Jansma zelf. Visual artists zijn in 'as nomaden yn tinten teplak' namelijk ruim aanwezig, met als belangrijkste Jansma zelf: Eigenlijk is de bundel een surrealistische film.

Slachtbank, slachtveld

hoe associatie en referentie bij Jansma in elkaar overvloeien, is het mooist af te lezen aan 'as slachte oxen fan soutine' (als geslachte ossen van soutine), qua woordental het langste gedicht en ook het meest complexe. Het begint en eindigt met regels uit de eerste strofe van het Jiddische lied 'Dona dona'. Dat werd in 1941 in Amerika geschreven door Sholom Secunda en Aaron Zeitlin en is vooral bekend geworden door de Engelstalige vertolking van Joan Baez en Donovan. 'Dona dona' gaat over een kalfje dat als slachtvee wordt weggebracht. Als het kalfje zich beklagt, zegt de boer: 'Wie heeft gezegd dat jij een kalf moet zijn? Je had ook een zwaluw kunnen zijn.' Jansma citeert uit het Jiddische origineel. Een Friese vertaling van de citaten zou kunnen zijn:

Op in karre leit it kealtsje,

mei in strûp om syn earne kop.

Troch de loftten fleant it sweltsje,

saait en draait alle kanten op.

*Op een kar ligt een kalfje
met een strop om zijn arme kop.*

*Door de luchten vliegt een zwaluw,
zwaait en draait alle kanten op.*

De citaten omklemmen een tekst die als een zwaluw overal heen vliegt, maar toch ook een patroon volgt en een thematische constante laat zien, met als plaats en tijd de loopgraven in Vlaanderen en aan de Somme in de Eerste Wereldoorlog. Beide locaties worden letterlijk genoemd, in de regels 'de vaamske velden met hemelende pinken' en 'et nous sommes somme'. Rurale gebieden waar de aarde wordt opengesneden vanwege de landbouw én oorlog, van gewas én verdelging, tegengesteld en aan elkaar worden gekoppeld in de samenstellingen 'loopgraven' en 'grafakkers'. Soldaten, 'greppeltrekkers op bevel', zullen daar sneuvelen en hun laatste rustplek vinden. Een ik roept in gecursiveerde haakjes een 'zoete soutine' aan en fantaseert over een of andere uitweg. Tevergeefs, de hoofdsteden van landen in oorlog zijn slachthuizen: 'parijs is een poelier / berlijn een abattoir'. Die 'soutine' is Chaim Soutine (1893-1943), een Russisch-Joodse schilder die sinds 1913 in Parijs verbleef. Beroemd zijn zijn expressionistische schilderijen van geslacht gevogelte en vee, met name koeien. Waar zijn voorliefde voor dat morbide thema vandaan kwam, is onduidelijk. De Duitse kunsthistoricus Ernst-Gerhard Güse, kind van zijn tijd, meende in 1981 zeker te weten dat Soutine geslachte ossen en andere dode beesten schilderde omdat hij een necrofiel zou zijn geweest. Het enige dat vaststaat, is dat zijn geslachte ossen zijn geschilderd naar een voorbeeld van een soortgelijk schilderij van Rembrandt in het Louvre.

Het doet er eigenlijk ook niet toe. Binnen de context van Jansma staat de geslachte os van Soutine, net als aan het naar de slachtbank gevoerde kalfje uit het liedje 'Dona dona', symbool voor de naar het slachveld gestuurde soldaten in de Eerste Wereldoorlog. Het gedicht laat er geen misverstand over bestaan, zou men denken.

Boem is ho

Maar dan rekent u buiten Friduwih Riemersma: de verwijzing naar 'Dona dona' is volgens haar maar 'een losse, irrelevante associatie'. In haar recensie op Fers2 besprak Riemersma drie bundels, o.a. '*as nomaden yn tinten teplak*'. Met vertoon van geleerden verifieert zij of Jansma zijn gedichten wel correct corresponderen met het reëel bestaande hier-en-nu en of se wel genoeg communiceren met de lezer. Nee dus.

Zo gebruikt Jansma 'onmogelijke karakteristieken'. Zijn beeldspraak 'zweterige moskeeën' bijvoorbeeld deugt niet helemaal, want, schrijft Riemersma in stuntelig-academisch, 'niet alleen richten leerhuizen overal op de wereld zich historisch op matiging van temperaturen (en zijn alle moskeeën waar ik was aangenaam koel), maar ook verhindert het verplichte rituele wassen voor de entree van de moskee elke spoor van zweetrook'. Het door Jansma gebruikte 'klaterrussische centen' is ook niet helemaal in orde, de roebel is recent immers sterk gedevalueerd! Riemersma houdt een attributieve stijlfiguur voor een vergelijking.

Naast misplaatste *reality checks* zet Riemersma de insinuatie in om haar gelijk te halen. Het begint ermee dat ze Jansma zijn weergave van de citeerde regels uit het Jiddische liedje 'Dona dona' beplakt met het stigmatiserende etiket 'Germaans', tussen aanhalingstekens. Wat is het geval? Jansma kiest, tot gemak van zijn lezers, voor een weergave in Latijns schrift in plaats van Hebreeuws schrift. Niets nieuws, de schrijvers van 'Dona dona' deden dat als het zo uitkwam zelf ook al. Riemersma negeert de gangbare terminologie en noemt die transliteratie 'Germaans', alsof Jansma de door hem geciteerde regels in runen had gezet. Iedereen weet dat 'Germaans' sinds de

Chaim Soutine – Carcass of Beef, 1924

Tweede Wereldoorlog een beladen term is. Iemand een 'Germaanse' transliteratie in de schoenen schuiven, zonder of met aanhalingstekens, is degene verdacht maken.

Doorgaand op dat glibberige pad wrijft Riemersma tussen neus en lippen de arme Jansma aan dat hij 'Dona dona' citeert zonder daar de context van de Holocaust bij te geven. Die brengt ze zelf in door de Oostenrijkse psychiater Viktor Frankl (1905-1997) naar voren te halen. Frankl heeft verschillende concentratiekampen overleefd en publiceerde onder meer het boek *...trotzdem Ja zum Leben sagen. Ein Psychologe erlebt das Konzentrationslager*. Riemersma parafraseert daar uit, om – ja, waarom eigenlijk? Maar eerst introduceert ze Frankl als 'een andere Joodse coryfee, die weliswaar geen deel uitmaakt van de popcultuur en geen plekje krijgt in 'as nomaden'.

Hoe moeten we dat begrijpen? Dat Soutine meer 'joodse coryfee' is als schilder? Dat Jansma hem niet opvoert als schilder maar als 'joodse coryfee'? Dat de aan de Eerste Wereldoorlog refererende Jansma enkel verwijst naar de popcultuur? Dat men het niet over de Eerste Wereldoorlog kan hebben zonder ook de Tweede te noemen? Dat men niets aan Joodse cultuur of door Joden gemaakte kunst ontleen mag zonder de Holocaust erbij te halen? Zeg het maar, ik weet niet waar Riemersma nu precies op zinspeelt, maar de suggestie lijkt te zijn dat Jansma gratis uit populair Joods cultuurgood put zonder rekening te houden met de Jodenvervolging. Met die suggestie legt Riemersma een zweem van naïviteit en onbenulligheid over het gedicht.

Ten onrechte. De recensie van Friduwih Riemersma is een clash tussen twee ver uiteenlopende poëtica's, een zelfevidente en een utilische. Binnen de laatste komt de poëzie al vóór de frontale botsing akelig in de beknelling. De poëzierecensente crasht.

Lees Sytse Jansma!

Maar de dichter komt met de schrik vrij. Laat u als goedgegelovige Fers2-lezer niet een rad voor de ogen draaien door Riemersma haar gedachten dat Jansma een 'eenzijdige, incoherente, langdradige, egocentrische praatstijl.' Heeft en dat 'begripsschakeringen van taal' in zijn bundel ontbreken. Het tegendeel is waar. Klik Fers2 maar snel weg, lees Sytse Jansma!

vertaling: Sytse Jansma